

Ressursforvaltningens betydning for marin verdiskapning i Nord-Norge? -mentale forestillinger og nytenkning

Av

Torbjørn Trondsen
Norges fiskerihøgskole
NRK-Fakta 2.06.2005

Mentale forestillinger

- Mentale modeller/kart
  - Forklaringer på hvorfor
    - ting er som de er
    - vi gjør som vi gjør
  - Hjelper oss å navigere i en komplisert verden
  - Nødvendig fordi vi har begrenset kapasitet
    - til å innhente informasjon
    - til å bearbeide informasjon
- Konkurransen om hvilke mentale modeller/kart som skal styre våre handlinger
  - Politikk
  - Forretning
  - Privat
- Både forskere og journalister deltar som kartskrivere

Fisk er etterspurt mat globalt blant voksende forbrukergrupper

- Helseopptatthet
- Fra tradisjonell til moderne kosthold
- De mest kjøpekraftige og utdannede fører an
- Globalisering øker handelen
  - Åpner for flere spesialiserte markedsnisjer
- Økonomisk vekst i Kina og andre nye økonomier øker den samlede sjømatetterspørselen
- Merverdier i bedre markedstilpasning

Knapphet på fisk i verden

- Tradisjonelle fiskearter fullt utnyttet globalt
- Vekstmuligheter
  - Fiskeoppdrett/semioppdrett
  - Bedre utnyttelse av råvarene
    - Utkast, hode, mager, rygger
    - Nye produkter & bioteknologi
  - Utnyttelse av mer marginale arter
    - Kolmule i fjordene, sjøpølse, skjell, etc
  - Oppgradering fra fôr til menneskemat
    - Eks kolmule, lodde
  - Marine arter lengre ned i næringskjeden
    - Krill, rauåte etc.
  - Nye næringskombinasjoner med turisme etc.

Marin verdiskapning, for hvem?

- Maksimering av inntekter fra kjøpekraftige kunder mot leveranser av etterspurte marine produkter (omsetning mot fortjeneste)
- Verdiskapning: samfunnsøkonomisk begrep
  - Avkastning av kapital og arbeid
    - til eiere + lønnsarbeidere + skatt til stat og kommune
    - = Nettoproduktet i nasjonalregnskapet
      - All verdi av kapital og arbeid (bruttoprodukt i nasjonalregnskapet – akkumulert = BNP) minus slitasje av formue (avskrivninger)
- Lønnsomhet: bedriftsøkonomisk begrep
  - Avkastning av bedriftenes kapital
- Skatt
  - Staten: av kapitalavkastning
  - Kommuner og stat: av lønnsarbeid

Hvordan påvirker staten den marine verdiskapningen?

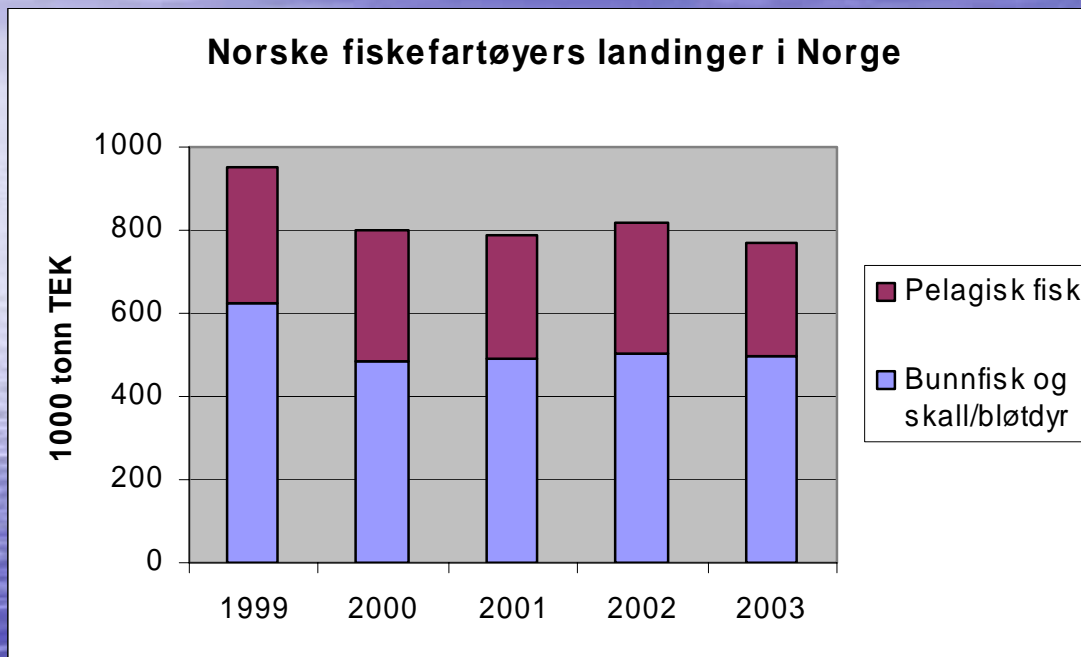
- Reguleringer av tilbudet
  - Totalkvoter, fangstredskaper, fangsttid
  - Hvem som får tildelt kvoter
  - Omsetningsformen (Råfiskloven)
  - Eksport (EFF)
- Reguleringer som påvirker finansene
  - Skatter & avgifter
  - Valuta, rente, kostnadsnivå
  - Økonomisk støtte
- Forskning og utdanning
  - Oppbygging av langsiktig kunnskapskapital

Hvorfor regulerer staten fiskeressursene?

1. Hindre at fiskebestander nedfiskes
  - Som silda
2. Sikre langsiktig biologisk avkastning (TAC)
3. Sikre langsiktig økonomisk avkastning
  - Lønnsomhet & verdiskapning: Politisk kamparena
    - Bedriftsøkonomisk
      - For hvem?
    - Samfunnsøkonomisk
      - For nasjonen?
      - For kystsamfunnene?

Fisk utgjør en stor samfunnsformue

Verdi av rettigheten til å fiske

- Norge nå: 50+ mld. kr
- Islandsk verdisetning: 90-100 mld. kr

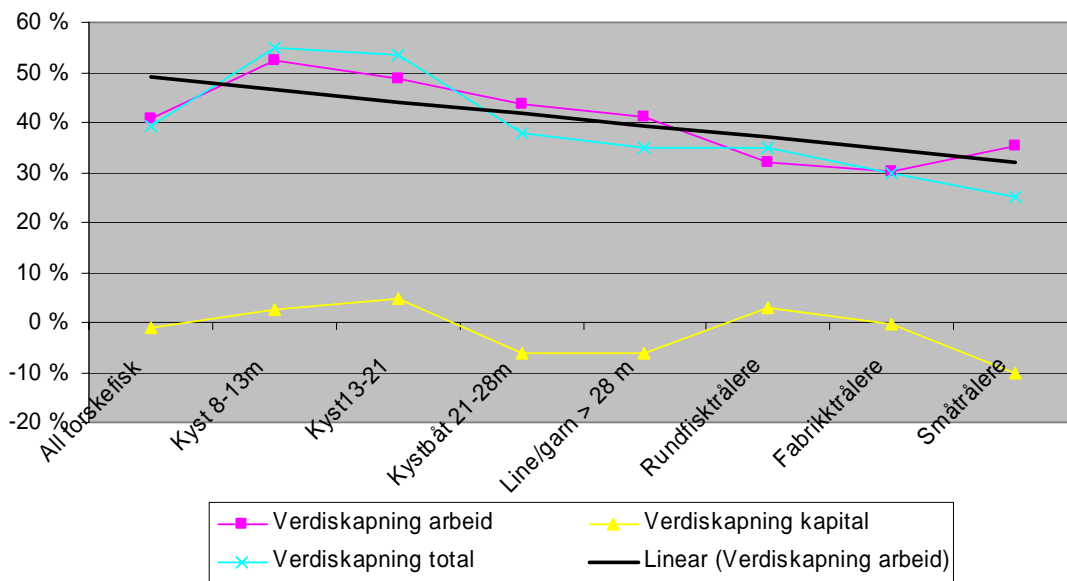
Hvordan påvirker staten fordelingen av verdiskapningen fra fiskeformuen?

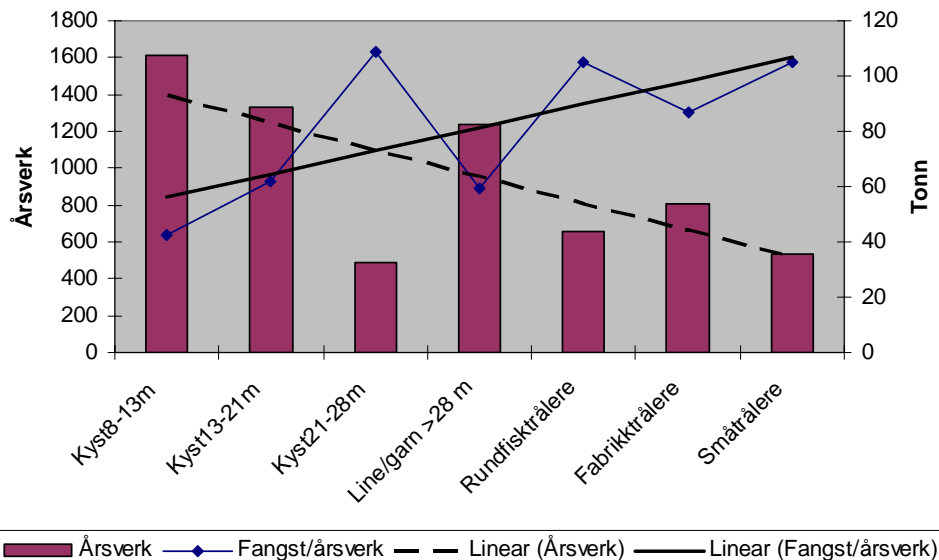
• Verdiskapning torskefiske

- Er størst for de minste fartøy
- Verdiskapning tas ut som lønn
- Lav verdiskapning av kapital

Verdiskapning i torskefisket 1999-2003 i prosent av salgsverdi

Torskefiskeflåte. Fiskerårsverk og fangst per årsverk. Gjennomsnitt 1999-2003

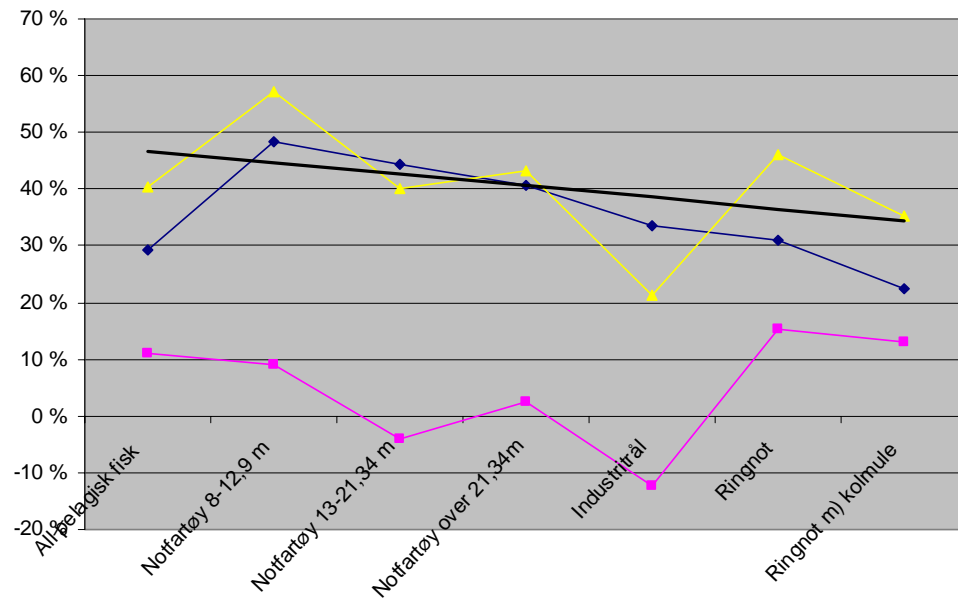

- Når fartøystørrelsen øker
- Reduseres verdiskapning og arbeidsplasser
- men
- Fangst (og kvoter) øker til hver arbeidsplass

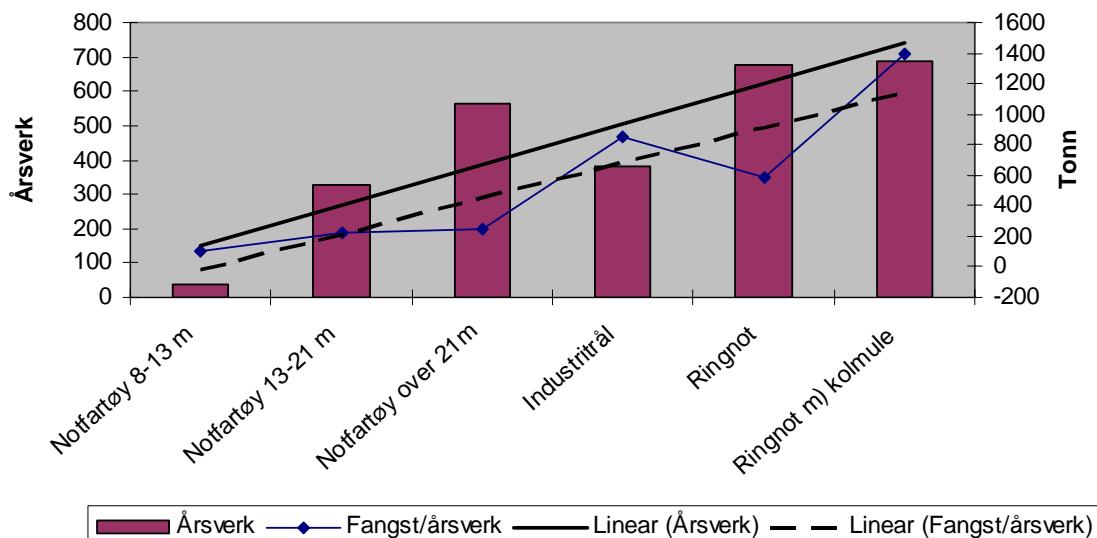
Verdiskapning i pelagisk fiske

- Er størst for de minste fartøy
- Verdiskapning tas ut som lønn
- Lav verdiskapning av kapital
- Ringnot: Verdiskapning kapital erstatter arbeid

Verdiskapning i pelagiske fiskerier 1999-2003 i prosent av salgsverdi

Pelagisk fiskeflåte. Fiskerårsverk og fangst per årsverk
Gjennomsnitt 1999-2003

Verdiskapning arbeid (blue diamonds)
Verdiskapning kapital (pink squares)
Verdiskapning total (yellow triangles)
Linear (Verdiskapning total) (black line)

- Når fartøystørrelsen øker
- Reduseres verdiskapningen
- Men fangst (kvoter) per arbeidsplass og antall arbeidsplasser øker

Fartøystrukturens betydning

- Verdiskapning av knappe fiskeressurser størst for de minste fartøyer
  - Bedre priser, lave kostnader
  - Tas ut som lønn som gir direkte ringvirkninger i kystsamfunnene og kommuner
- Kvoter per fiskerårsverk øker med økende fartøystørrelse

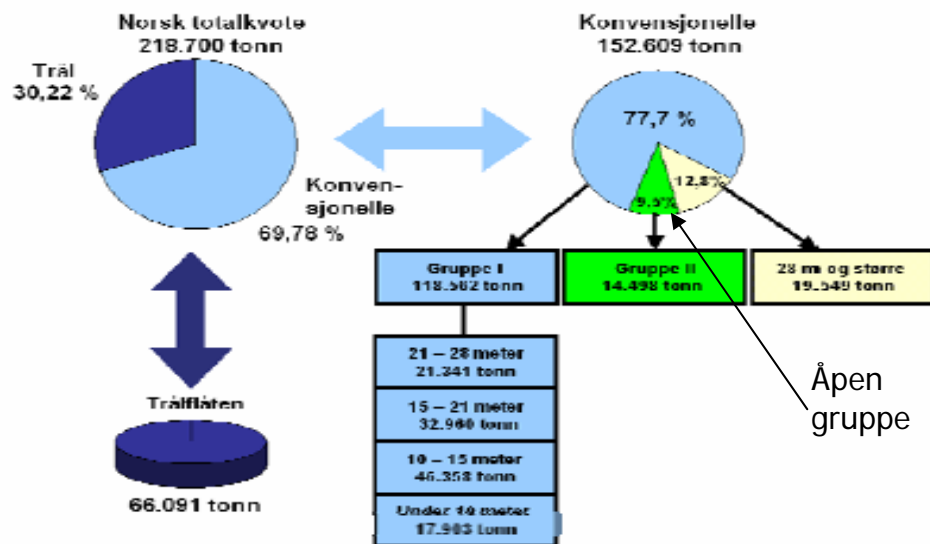
Utviklingstrend

- Verdiskapning på kapital -bedriftsøkonomisk lønnsomhet - er lav
  - Politisk begrunnelse for "struktureringspolitikken" med statsgaranterte konsesjonsrettigheter
  - Struktureringen kommet lengst i ringnotflåten
    - Driver opp kapitalavkastningen på bekostning av arbeid
    - Økende verdi på kvoter (adgang til å fiske)
    - Eierformuer skapes
    - Banker og meglere tjener på øket kapitalomsetning
    - Større konsentrasjon av flåten
    - Mer av verdiskapningen kanaliseres til sentrale steder på bekostning av kystsamfunnene
    - Mer statskatt (på kapital) på bekostning av kommuneskatt (lønn)

Fordeles kvoter etter verdiskapning?

- Nei, etter politisk kvotemakt
  - Politiske kompromisser mellom myndigheter og fiskernes (kvoteeiernes) organisasjoner
  - Mellom havfiske og kystfiske

Eks.: Fordeling av totalkvote for torsk nord for 62°N i 2005

Privatisering for å fremme bedriftsøkonomisk lønnsomhet

- Havfiskeflåten
  - AP før Ludvigsen
    - Enkeltfartøy gis eksklusive fangstrettigheter (deltakerrettigheter)
      - Først ringnot, dernest torskefiske
    - TAC deles opp på deltakerrettighetene
    - Sammenslåing av rettigheter tillates med bindinger på region og leveranseplikt. Tidsavgrensninger og tilbakefall av rettigheter
  - Ludvigsen
    - Deltakerrettighetene og dermed retten til kvoter gjøres permanente, siste akt i 2005
    - Leveringsplikten oppheves i praksis
    - Ombordproduksjon tillates
    - Deltakerrettighetene blir en knapt gode og stiger i verdi
      - Verdien av en ringnotkonsesjon: opp til 150 mill (siste 300 mill)
      - Verdien av en torsketrålkonsesjon: 50 mill+
    - Nyrekruttering stopper opp

Mentale bilder om marin
verdiskapning

Privatisering for å fremme lønnsomhet

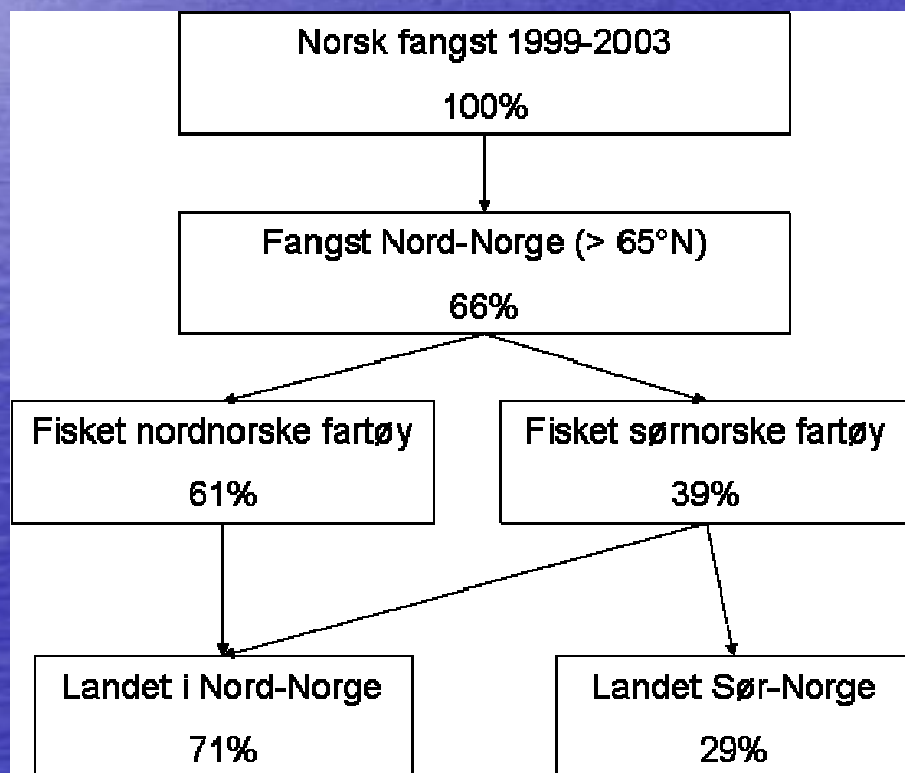
- Kystfiskeflåten (u.28m)
  - AP før Ludvigsen
    - Midlertidige adgangsbegrensninger i 1990 som følge av "uår"
    - Praktisert som de var permanente selv etter at ressursene kom tilbake på gammelt nivå!
  - Ludvigsen innførte omsettelige fangstrettigheter
    - Først større autolinefartøy (>28m)
    - Derneft kystfiskeflåten over 10 m i 2004
      - Struktur- og driftsordninger
    - Rettighetene for en 10 meters båt stiger fra 300.000 kr i 2003 til nærmere 1,5 mill i 2005 (Ca 30 kroner per kilo)

Konsekvenser: Økende konsentrasjon

Andel av norsk fangst	1999	2000	2001	2002	2003
	Antall fartøyer				
10 %	25	24	24	23	21
20 %	61	55	53	49	46
30 %	103	96	89	82	75
40 %	166	151	138	123	115
50 %	241	225	205	183	173
60 %	349	328	298	268	255
70 %	534	502	458	439	424
80 %	875	853	801	824	803
90 %	1610	1647	1574	1665	1667
100 %	8384	8428	8343	8002	7770

Konsekvenser for Nord Norge

- Landinger i Nord Norge 1989-03 sammenlignet med 1968-1988
  - - 8% for hvitfisk
  - - 10% for pelagisk fisk

Konsekvenser for Finnmark

- Finnmark taper etter 1989
  - Landingsandelen av norske landinger
    - Hvitfisk fra 26% til 17%
    - Pelagisk fra 24% til 14%
  - Årsaker
    - Adgangsreguleringer i kystfisket
    - Fangstregulering premierer fiske tidlig på vinteren
    - Trålerne fryser om bord og bryter leveringsforpliktelser

Samme trend som på Island

- Økende grad av sentralisering
  - Konsentrasjon i Reykjavik og Akureyri
  - Påskyndet prosessen med avfolkning av bygder

Konsekvenser for innovasjon

- Formuen blir ikke større om den konsentreres på få aktører
- Monopolrettigheter motvirker innovasjon
  - Kvotemonopolister like konservative som andre monopolister
  - Spredning av rettighetene på mange forskjellige typer enheter og god nyrekruttering er innovasjonsfremmende

Hvordan forvalte ressursformuen?

- Viktige problemstillinger
  - Verdiskapning vs. lønnsomhet
  - Fisker (arbeid) og kystsamfunn vs. kvoteeier (kapital) interesser
  - Eksklusive rettigheter vs. konkurranse
  - Et mangfoldig kystfiske vs. industrielt fiske
- Hvem skal bestemme?
  - Organisasjoner
  - Staten
  - Fylker og kommuner

Kystnært fiske

- Kystflåte= lokal makt uten store kapitalkrav
  - Mange bein å stå på
    - Fiskearter, fiskekvaliteter, produkter, markedsnisjer, sesonger
  - Konkurransefortrinn
    - Ferske markedsriktige råvarer
    - Fleksibilitet og omstillingsevne under varierende drifts- og markedsforhold
    - Desentraliserte raske beslutninger
  - Konkurransesbarrierer
    - Omsetningsform? Auksjon?
    - Sortering og spesialisering etter markedsønsker?
    - Kvoteorganisering? Fangstlag, leie etc.?
  - Salgslagene kan spille en nøkkelrolle

Mentale bilder om marin
verdiskapning

Havfiske

- Industrielt fiske= konsentrert makt med økende kapitalkrav
  - Spesialiserte og standardiserte produkter
  - Konkurransefortrinn
    - Stordrift og kostnadseffektivitet?
    - Sentraliserte beslutninger
  - Konkurransebarriere
    - Omstillingsevnen på produkt- og markedssiden?
    - Lite fleksibilitet?
    - Engang frysing, alltid frysing?
  - Nye aktører kan endre spillet
    - Eks Røkkes omlegging til ferskfisk

Nordnorske utfordringer

- Kystens fortrinn er i ferske råvarer
  - For fersk fisk, fersktørret, fersk frosset, fersk saltet
  - Fersk merkevarebygging
- Råvarebasis
  - Kombinasjon av
    - Kystflåte, markedstilpassede kvoter og omsetningsformer, oppdrett/semioppdrett
    - Kystnært trålfiske og fersk foredling av fisk
- Beslutninger nær regionale verdikjeder en fordel for fleksibilitet og markedstilpassning

Kan fiskerettigheter omfordeles?

- Inndraging av rettigheter?
  - Regionale kvoter (10% av nasjonale kvoter etter Aps modell)
  - Tilbakefall av private rettigheter til staten
    - Ved generasjonsskifte
    - Ved overtredelse av konsesjonsplikt, som leveringsplikt
  - Avskrivninger for de som har investert i private kvoter

Kan fiskerettigheter omfordeles?

- Omfordele rettigheter
  - Utleie gjennom Regionale Ressursselskaper
  - Fordeling av rettigheter til unge aktive fiskere etter køprinsipp (som drosjeløyver)
  - Statlig regulert kvotemarked (som for melkekvoter)
    - Utleie, tidsbegrensede kontrakter (mnd. til bestemt antall år)
  - Fangslag/POer etter EU modell
    - Bytte av kvoter mellom fartøy innenfor rammen av
  - Fylker og kommuner som part i fordeling av fiskekvoter og –rettigheter?